

Till Kulturdepartementet

Synpunkter på Gestaltad livsmiljö

Personlig bakgrund och erfarenhet

Första gången jag besökte Arkitekturmuseet var 1963. Då fanns verksamheten på Oden-gatan 3, i en byggnad som ägdes av Svenska Arkitekters Riksförbund, museets stiftare. Jag fick bra hjälp med bilder till en text jag skrev för en italiensk tidskrift.

1966 var jag med och utformade museets invigningsutställning Hej Stad. Den visades på Moderna Museet och handlade inte om arkitektur som konstnärligt uttryck utan om staden som livsmiljö och våra drömmar om den storstad som Stockholm ännu inte var.

Efter år av erfarenheter vid bl a byggforskningsrådet och i regeringskansliets närhet blev jag 1985 chef för museet som då fanns i trånga lokaler på Skeppsholmen. Potentialen var stor och det blev min uppgift att tillsammans med duktiga medarbetare utveckla verksamheten. Inriktningen var koncentrerad på att lyfta fram det bästa av svensk modern och samtida arkitektur, ge internationella utblickar samt utveckla och berika de samlingar som redan då var en omistlig källa till kunskap om svensk byggnadskonst.

Vi genomförde ett förhållandevis stort antal forskningsprojekt vilka gav grund för bokutgivning och utställningar. Vi eftersträvade att vidga verksamheten till att beröra arkitektonisk kvalitet i vid bemärkelse – funktion, form, teknik, energihushållning, ekonomi, social påverkan och politisk beroende. Vi betonade den samhällskontext i vilken arkitektur existerar och vi engagerade oss i stadsbyggnadsfrågor, bostadspolitik, byggandets teknik, produktionstekniska processer och andra breda samhällsfrågor. Vi berikade och tillgängliggjorde museets samlingar av ritningar, modeller, fotografisk dokumentation och andra handlingar från de arkivbildande arkitekterna. Vi utvecklade museets bibliotek och boksamling. Vår utvecklade verksamhet vann respekt och 1998 kunde museet flytta in de lokaler där ArkDes nu finns. År efter, 1999, blev vi, i kraft av kampen om Sergels Torg, utsedda till Årets museum.

Vi engagerade Arkitekturmuseet internationellt och kunde konstatera att få systerorganisationer hade samma breda verksamhetsambitioner. Flertalet nöjde sig med att vara underlag för arkitekturhistoriska studier och att visa arkitektur som konstnärlig gestaltning ofta integrerat med konst, form och design. Inte så få var grundade av arkitekter och tjänade som deras megafon. Vårt sätt att se byggnadskonsten i dess breda samhällskontext väckte intresse och respekt men ännu inte så mycket efterföljd.

Gränsen mot form och design

Att arkitektur har beröringspunkter med form och design var självklart. Inredningsarkitektur och trädgårdskonst hörde naturligen till Arkitekturmuseets ansvarsområde. Men jag spjånade emot de ivriga krafter som ville vidga museets ansvar till att omfatta alla sidor av form och design – en iver som stegrades när Arkitekturmuseet fick större lokaler och inget nytt Formmuseum stod i utsikt.

Mitt främsta argument var att byggnadskonsten har en alldeles tillräckligt stor och komplex samhällskontext att förhålla sig till. Samt att form och design i vid bemärkelse handlade om inte bara en utan flera olika samhällskontexter – industridesign har sin, grafisk form sin, bruksföremålen sin, modet sin etc. Arkitekturmuseet skulle inte splittra sin kompetens och sina insatser till att omfatta mer än vi kunde behärska. Det fanns andra som hade samlingar, intresse och kompetens att hantera olika sidor av form och design. Att Stockholm saknade ett museum som visade samtida design på det sätt formvännerna ville, skulle inte lösas genom att påtvinga Arkitekturmuseet uppgifter utanför byggnadskonsten.

Politik för arkitektur, forma och design

Parallellt med Arkitekturmuseets utveckling väcktes inom regeringskansliet initiativet att på politisk nivå sammanföra arkitektur med form och design och kring detta skapa ett politikområde med räckvidd över ett flertal politikområden, inte bara kulturens.

Förebilderna kom från våra grannländer och var där delvis framgångsrika, inriktade på gestaltade projekt, exportfrämjande insatser mm. Efterhand har arkitekturpolitik blivit en internationell företeelse som drivs i sina egna former sällan sammanblandade med arkitekturritningssamlingar och folkbildande museiverksamhet.

Den svenska arkitektur- och formpolitiken fördes fram under rubriken Framtidsformer. Dessa var väl formulerade och delvis framgångsrika genom i första hand en interdepartemental arbetsgrupp inom regeringskansliet. Dess uppgift var att ge myndigheter och statliga verk preciserade arbetsuppgifter inom deras respektive ansvarsområden. Ett antal bra initiativ togs och genomfördes med framgång. När den interdepartementala arbetsgruppen inom regeringskansliet lades ner avklingade de politiska initiativen. Delvis ersattes detta med att Arkitekturmuseet/ArkDes fick politiska uppdrag som dock var svåra för en kulturinstitution att genomföra med den kraft som behövdes.

Från Arkitekturmuseum till ArkDes

Jag slutade som chef för Arkitekturmuseet 1999. Min efterträdare rekryterades för att vidga museets verksamhet till att omfatta också form och design. Museet gavs successivt nya politiska uppdrag. Drygt tio år senare formaliserades detta genom övergången till Statens Centrum för Arkitektur och Design, ArkDes.

Verksamheten har inte varit framgångsrik. Utställningar och annan publik verksamhet har inte uppskattats. Försöken till samhällsdebatt har haft begränsad framgång. Personalen utvecklades till en allt för heterogen grupp. Den forskningsverksamhet som tidigare gav grund för utställningar, publikationer och samhällsdebatt avstannade. Arkitektursamlingarna försumrades. Några samlingar inom form och design tillfördes inte.

Huvudskälet till de brister som funnits under en följd av år är enligt min uppfattning den utvidgning av ansvarområde som skett samt den politiska styrningen som påfördes en verksamhet som i grunden är en kulturmyndighet vars samhällsdebatt skall finnas men växa inifrån och inte genom direktiv.

Under de senaste åren har en markant förbättring skett. Huvudinriktningen är mot arkitektur och ledarskapet har med tydlighet kunnat utvecklas ifrån den utgångspunkten.

Synpunkter och förslag

Utredningen Gestaltad livsmiljö har på ett föredömligt sätt visat att det finns många angelägna skäl till att utveckla och förstärka samhällets insatser för en bättre byggd miljö och de många situationer där form och design påverkar människors livsmiljö.

Det framstår som allt tydligare att det inte är så enkelt allt bunta ihop arkitektur med form och design. Ganska snabbt når man till insikt om att den samhällskontext som råder för stadsbyggande, arkitektur och byggande till stora delar skiljer sig från de olika kontexter som gäller för form och design.

Det är dags att skilja mellan de insatser som behöver göras inom arkitektur och byggande från de insatser som kan göra för form och design. Att regeringskansliet på sin nivå arbetar med dessa frågor som ett samlat politikområde betyder inte att dessa frågor kan eller skall höra samman på kulturmyndigheterna nivå.

Det finns också anledning understryka att insatser för bättre arkitektur respektive form och design behöver göras på flera olika nivåer i samhället. En del kan ske genom handfasta beslut och direktiv direkt till statliga myndigheter och bolag. Andra insatser skall förmå många olika aktörer inom den fria marknaden att var mer lyhörda och villiga att medverka till en bättre ordning. Dessutom handlar detta i mycket hög grad om behov av folkbildande och opinionsbildande arbete mot hela det svenska samhället och den svenska allmänheten.

Om staten och kulturdepartementet menar allvar med att förbättra den byggda och formgivna miljön så måste insatser göras på flera olika sätt och med flera olika medel.

Utredningen föreslår att ArkDes omvandlas till en myndighet för Gestaltad Livsmiljö. Dess uppgift skulle till stor del vara att påverka andra statliga myndigheter och statliga bolag till att vara förebildliga i frågor om arkitektur, form och design.

Det finns mist två starka skäl att avvisa detta förslag. Dels frågan om vilken nytta samhället kan ha av den föreslagna myndigheten och dels det faktum att den nya myndigheten skulle tillkomma på bekostnad av ArkDes (Arkitekturmuseet).

En ny förhållandevis liten myndighet för Gestaltad Livsmiljö inom Kulturdepartementet kommer att ha mycket svårt att göra sin röst hörd mot andra mycket större statliga myndigheter och statliga verk vilka har sina primära uppgifter inom helt andra samhällssektorer. Det måste vara mycket effektivare att regeringskansliet vidareutvecklar sin interdepartementala arbetsgrupp för arkitektur, form och design och via regleringsbrev och ägardirektiv påverkar statliga myndigheter och bolag.

Det finns andra politiska uppgifter som tydligt ligger på befintliga myndigheter att sköta. Det gäller exempelvis att förenkla och samordna de regelverk som styrs av bygglag och miljöbalk. Det är uppenbart att dessa regelverk idag hämmar ett klokt och rationellt arbete i kommuner och hos branschens aktörer.

Det finns ytterligare andra uppgifter som ligger nära det politiska arbetet. Det gäller exempelvis förslaget att inrätta en riksarkitekt med uppgiften att påverka byggandet i olika delar av samhället. Det är rimligt att den rollen förläggs till Boverket och där ges utrymme att utveckla en egen självständig verksamhet.

En annan och väl så nödvändig insats med tydligt politiskt innehåll skulle vara att återinföra kravet på att kommunerna skall ha stadsarkitekter, gärna med en roll som ger dem visst oberoende i förhållande till den lokala politiken. Inte minst bör insatser av detta slag kunna bidra till att kraven på marknadens aktörer i byggandet skärps.

En viktig målgrupp som behöver påverkas att ta ett större ansvar i byggandet är byggherrarna vilka formellt har det yttersta ansvaret för den byggnadsverksamhet som sker. I dag är dessa ofta allt för svaga och allt för illa rustade att hävda kvalitativa krav i byggprocessen. Byggtreprenörer och andra aktörer i byggandet har i kraft av sina ekonomiska muskler fått en mycket stark inflytande över den byggda miljön vilket inte alltid gynnar byggandets kvalitativa frågor. Detta gäller också för förvaltningen av den byggda miljön där kvalitativa värden ofta försummas på grund av okunnighet och bristande förmåga att hävda och försvara kvalitet.

Kanske kan insatser över det politiska spåret leda till förbättringar men lika viktigt är att driva öppen upplysning och diskussion om arkitektoniska kvaliteter och då behöver vi ett Arkitekturmuseum som i kraft av att vara en självständig kulturinstitution kan agera på eget ansvar. Förslaget till ny museilag ger goda och tydliga förutsättningar för detta.

Det finns idag ett mycket stort intresse för frågor om arkitektur och därmed besläktade ämnen. Det avspeglas i massmedia där husdrömmar och byggfel blivit TV underhållning. Det är självklart att samhället måste möta detta intresse på ett aktivt, sakligt sätt med krav på kunskap och korrekthet.

Sverige behöver ett Arkitekturmuseum. Inom ArkDes finns de samlingar som under lång tid byggts upp av det tidigare Arkitekturmuseet. Där finns också goda verksamhetstraditioner som kan ges nytt liv. Låt ArkDes återgå till att vara ett Arkitekturmuseum.

Ett Arkitekturmuseum har många uppgifter.

Att förvalta och vidareutveckla samlingarna är grundläggande. Samlingarna är av omistligt värde för kunskap och forskning om arkitektur och svensk byggnadskonst.

Att medverka till att utveckla regionala arkiv för arkitektur i olika delar av landet. Det finns regionala skillnader i byggnadskultur och dessa behöver en hemvist nära den bebyggelse det gäller. Möjliga samarbetspartner är de landsarkiv som finns i olika delar av landet.

Medverka till att forskning om arkitektur och svensk byggnadskonst åter blir ett aktivt arbetsområde. Under en följd av år har arkitekturforskningen vid landets universitet och högskolor trappats ner vilket utgör ett allvarligt problem för återväxten av kunskap

om bebyggelsen tillkom och utveckling. Museet bör ta initiativ till att bedriva egen forskning och etablera nära samarbete i dessa frågor med landets universitet och högkolor.

Vidareutveckla Arkitekturmuseets boksamlingar. Dessa är redan i viss mån ett nationellt bibliotek för arkitektur och svensk byggnadskonst. Men rollen kan göras tydligare inte minst genom att bredda till litteratur om byggnadstekniska och produktionstekniska frågor som nu ligger i utkanten av intresset. Det skulle vara ett sätt att närma de arkitektoniska och de byggnadstekniska frågorna inom samhällssektorn till varandra.

Museet har en folkbildande uppgift som hålls levande genom ArkDes inte minst när det gäller verksamhet riktad mot barn och ungdom. Inom detta område finns mycket att göra och att ytterligare utveckla. Kunskaper om arkitektur och byggande är en viktig demokratisk fråga. Att delta i diskussioner om den egna och lokala bebyggelsens utveckling kräver kunskaper och insikter om vilka kvaliteter som behöver bevakas och hur processerna går till. Att skilja mellan byggherre och byggare kan vara viktigt men ofta är kunskap och insikt dålig. Här finns stora möjligheter att utveckla samarbete med bildningsförbund och andra lokala aktörer. Den folkbildande uppgiften behöver föras ut regionalt och museet måste bistå med kunskap om hur det folkbildande arbetet om arkitektur och byggande kan byggas upp.

Museet har också till uppgift att följa utvecklingen inom svensk arkitektur, stadsplanering, byggandet och inte minst förvaltning och utveckling av vårt byggnadsbestånd. Till uppgiften hör att föra en krisisk diskussion i dessa frågor. Likaså bör museet i lämplig omfattning redovisa den internationella utvecklingen och då för en diskussion om dess relevans för Svenska förhållanden.

Ämnesområdet är sådant att det inte alltid är så lätt att beskriva den bebyggelse som finns ute i verklighet och som inte låter sig flyttas in i museet. Därför måste museets utställningar nästan alltid kompletteras med utflykter till verkligheten liksom samtal om den verkligheten som finns där ute och vad den betyder. Seminarier, debatter och konferenser behöver höra till museets vardag och finnas flitigare i detta museum än inom många andra kulturinstitutioner.

Att förmedla den komplexa kontext i vilken stadsbyggandet, byggande och förvaltningen av den byggda miljön finns och förs diskussion om detta hör till museets kärnuppgifter.

Museet behöver återupprätta de internationella kontakter som länge varit bristfälliga.

Ledningen av Arkitekturmuseet behöver ha djup kompetens inom den samtidshistoriska arkitekturen.

Det finns bara ett Arkitekturmuseum. Det finns många museer som i olika omfattning och olika inriktning berör området form och design. Det måste vara rimligt att dessa finner former att samverka och tillsammans täcka det formens och designens komplex ämnesområde. Det kan inte vara Arkitekturmuseets uppgift att göra detta.

Med vänliga hälsningar

Jöran Lindvall

Arkitekt, tidigare chef för Arkitekturmuseet, ledamot av Konstakademien

